

Dubravko Aladić

Povijest i arhitektura Herkulaneja (Herculaneum)

Arhitektura je nezasluženo na margini istraživanja u povijesti. Naime, arhitektura kao materijalni izvor za proučavanje povijesti određenoga područja nedvojbeno je pouzdanija vrsta izvora od pisanih izvora. Glavni razlog leži u činjenici da nam određeni spomenik arhitekture, dakle možemo uzeti u obzir i najobičniju građevinu koja je ostala vrlo dobro sačuvana do današnjih dana, izvrsno "tumači" vlastitu povijest. Za razliku od pisanih izvora koji imaju problem subjektivnosti, materijalni izvor u formi arhitekture gotovo je u potpunosti objektivan što ga čini izrazito prikladnim izvorom za pisanje i tumačenje povijesti određenoga područja. Antički grad Herkulanej (Herculaneum) ostao je i još uvijek je u sjeni poznatijega grada Pompeja, međutim unatoč toj činjenici danas je izrazito vrijedan svjedok određenog povijesnog razdoblja, zahvaljujući erupciji vulkana Vezuva 24. kolovoza 79. godine, kada je Herkulanej zatrpan slojem pepela i lave debljine 16 m čime je grad herimetički zatvoren. To ga je učinilo sjajno očuvanim. Pored sjaja Pompeja i svih građevina u tome gradu, Herkulanej kao prvi arheološki lokalitet istraživani na području Kampanije u Italiji, uz Rim i Pompeje najbolje je očuvani spomenik rimske kulture i civilizacije te upravo zbog tih činjenica zaslužuje pozornost povijesnoga istraživanja i pisanja.

Arhitektura antičkog grada Herkulaneja starija je i seže dalje u prošlost, nego erupcija Vezuva 79. godine. Naime, izuzmemo li nesretan kraj toga grada kao žive cjeline, o njemu se ne zna mnogo i u tom pogledu za većinu i danas predstavlja misterij. Kako bi se učinkovito rastumačila arhitektura jednog minolog grada, nužno je dotaknuti se njegove povijesti prije erupcije, povijesti arheoloških iskopavanja i pobližeg opisa glavnih arhitektonskih građevina koje ga simboliziraju. Jedino je takvim sveobuhvatnim pristupom samom gradu moguće u potpunosti sagledati njegovu arhitekturu i povijest.

Povijest grada

Prema legendi Herkulanej je osnovao grčki junak Heraklo na svom povratku u Grčku. Uzevši u obzir poveznicu s grčkim junakom, povjesničari tvrde da su naselje prvi osnovali grčki trgovci tijekom 6. st. pr. Kr. iz Kume (Cumae,

Plan Herkulanuma

prve grčke kolonije u Italiji) ili iz Partenope, koja je bila subkolonija Kume, kasnije poznatija kao Neapolis. Dokaz o samnitskoj vlasti nad Herkulanejem jesu kuće građene u samnitskom stilu koje su u vrijeme erupcije Vezuva bile stare 300 godina. Također, otkriveni su i brojni natpisi na oskijskom jeziku koji je bio službenim jezikom Samnita, što nam sugerira da su se i oskijski i latinski koristili u jednakoj mjeri. (Barker, 1908: 8)

S obzirom da je Herkulanej, kao i Pompeji, bio u rimsko doba smješten blizu obale, glavna gospodarska aktivnost grada bio je ribolov. Međutim, tijekom iskapanja 1980-ih otkriven je dio izgrađene luke koji je bio utvrđen velikim zidom kako bi štitio stanovnike Herkulaneja od napadača. Arheološki nalazi pokazali su da je zid kasnije srušen do određene mjere kada više nije bio potreban za obranu i u njegovoj blizini izgrađene su terme i nekoliko svetišta. Osim infrastrukture, iskopavanja su potvrdila da je glavna gospodarska djelatnost toga grada bio ribolov. (Zarmati, 2005: 11)

Povijesni izvori Herkulaneja za određena su razdoblja „tih“, stoga se Herkulanej spominje kao sudionički grad Savezničkog rata (početkom 1. st. pr. Kr.). Pretpostavlja se da je ostao vjeran Rimu na početku

Herkulanum

sukoba. Grad je imao status municipija kao i ostali gradovi u Kampaniji. Međutim, tijekom invazije Papija Mutila prelazi u samnitski tabor. Na kraju je grad osvojio Sulin legat Tit Didijs 89. pr. Kr. uz pomoć Minacija Magna, koji je bio daleki predak poznatog rimskog povjesničara Veleja Paterkula. (Waldstein, 1908: 88)

Tijekom 1. stoljeća nove ere Herkulanej je postao popularno odmaralište za bogate rimske trgovce iz obližnjeg Neapolisa. Budući da je bio smješten na uzvišenju, dugačka obala gledala je na Napuljski zaljev i davala je mornarima jednostavan izlaz na more. Za razliku od Pompeja, koji su bili 20 km udaljeni od Vezuva, Herkulanej je bio udaljen samo 6 km. Grad je bio povezan cestom *Via Antoniniana* koja je spajala sve gradove u zaljevu. Zbog svog statusa poželjnog turističkog odredišta mnogi bogati Rimljani imali su stalne ili privremene rezidencije u tom gradu. Guverner Krete i Libije, Nonije Balbo, bio je vlasnik luksuzne kuće, u kojoj su bili pronađeni portreti svih članova njegove obitelji. Cezarov tast, Kalpurnije Cezonije Pizo, bio je vlasnik vile Papyri na sjeveru grada. Carevi Tiberije i Tit također su imali luksuzne rezidencije i posjećivali su Herkulanej prije erupcije. (Ward-Perkins, 1994: 187)

Iako su dijelili istu sudbinu, Pompeji i Herkulanej imali su drukčija iskustva s erupcijom Vezuva. Pompeji su bili 20 km udaljeni od Vezuva, stoga su stanovnici imali vremena napustiti grad prije nego je vulkanski pepeo nošen vjetrom zatrpao cijelo područje. Herkulanej je bio samo 6 km udaljen od Vezuva i erupcija je rezultirala brzim kretanjem lave koja je u potpunosti zatvorila cijeli grad, pa su se građani ugušili zbog nedostatka kisika. Osim toga, Herkulanej je prekriven sa 16 m, dok su Pompeji bili prekriveni s 4 m dubokim slojem vulkanskog pepela, što će uvjetovati teškoću jednog i lakoću iskopavanja drugog grada u kasnijim arheološkim iskapanjima. (Horne, 1895: 4)

U antičkim izvorima erupcija Vezuva 79. godine zabilježena je u pismima Plinija Mlađeg (*Epistulae*, VI.16, VI.20), rimskog pisca koji je bio očevidac katastrofe u dobi

od 17 godina zajedno sa svojim stricem. Njegova pisma bila su upućena rimskom povjesničaru Korneliju Tacitu kako bi odgovorio na njegovo pitanje kako je njegov stric Plinije Stariji umro u Napuljskom zaljevu tijekom erupcije. Izvještavajući Tacita o sudbini svoga strica, Plinije Mlađi također je dao izvještaj o sudbini grada Pompeja. U vrijeme erupcije Plinije Stariji bio je poznati znanstvenik koji je tada služio kao rimski mornarički zapovjednik i njegova flota bila je smještena 32 km od Pompeja. Plinije Stariji napustio je svoj brod i požurio u luku Pompeji da bi iz blizine promotrio do tada nezabilježene prirodne katastrofe i kako bi detaljno opisao njezine karakteristike. (Ozgenel, 2008: 5)

Plinije Mlađi - očevidac erupcije

Nema pisanih izvora o tome što se dogodilo području stradalom od erupcije, osim prigodnih spomena na nadgrobnim natpisima i u određenim pjesmama i epigramima. Mnoga gradska naselja koja su se nalazila u okolici Vezuva bila su potpuno uništena i nisu se mogla obnoviti. Vjerojatno je da su određeni preživjeli stanovnici tih gradova pokušavali kopanjem kanala spasiti tijela svojih najmilijih ili pronaći svoje dragocjenosti. Znakovi pljačke zatrpanih gradova postoje na različitim mjestima, ali ne može se razlučiti jesu li pljačkaši to radili u antičkom

ili kasnijem razdoblju. Car Tit stvorio je plan obnove za gospodarski oporavak cijele Kampanije, ali točan plan nikad nije pronađen. Imao je u cilju ponovno naseliti to područje otkopavanjem gradova, ali Carstvo nije imalo tehničke mogućnosti na toj razini, niti usustavljenoga znanja za odrađivanje takvog zahtjevnog zadatka, koji bi i danas bilo poprilično teško realizirati. Preživjeli su nastavili živjeti u obližnjim gradovima dobivši novčanu naknadu od Carstva. (Cooley, 2003: 51)

Imena gradova u Kampaniji koji su bili zatrpani vulkanskim pepelom ostala su u kolektivnom sjećanju duže vrijeme, što se može primjetiti na Peutingerovoj karti (*Tabula Peutingeriana*) iz 12. stoljeća, koja je bila verzija kasnoantičke karte i na kojoj su točno označeni zatrpani gradovi. U razdoblju od objave navedene karte do ponovnog otkrića u 18. stoljeću gradovi u Kampaniji pali su u zaborav i područje iznad zatrpanih Pompeja postalo je poznato kao *La Civita*. Tijekom 16. i 17. stoljeća pukim slučajnostima otkriveni su antički materijali za gradnju i artefakti iz zatrpanih gradova. Usprkos tomu, nije učinjena pravodobna reakcija koja bi istražila točno podrijetlo artefakata i antičkih materijala za gradnju. Pompeji su prvi puta zamijećeni u 16. stoljeću tijekom građevinskog projekta grofa Muzzia Tuttaville, koji je planirao preusmjeriti tok rijeke Sarno prema svojoj vili u mjestu Torre Annunziata ispod kojeg je bilo još jedno zatrpano nalazište. (Parslow, 1998: 44)

Ponovno otkriće grada

Zasluga za otkriće Herkulaneja ide austrijskom vojvodi d'Elbeufu (Emanuel Maurice de Lorraine) koji je oženio napuljsku princezu 1710. godine, te odlučio izgraditi vilu kraj morske obale i živjeti u mjestu Portici, mjestu veoma blizu Herkulaneju. Istovremeno, građanin iz obližnjeg grada Resine našao je nekoliko dijelova zakopanog mramora dok je kopao bunar na svom posjedu. Sve dijelove je odmah kupio vojvoda d'Elbeufa koji je pratio najnoviju modu u ukrašavanju aristokratskih vila svoga vremena te je bio zainteresiran mramornim komadima ukrasiti svoju vilu. Vojvoda je shvatio da su mramorni komadi, koje je kupio, antičkog porijekla, kupio je zemlju gdje su pronađeni i počeo je iskapanje. Prvo arheološko iskapanje u Kampaniji počelo je na d'Elbeufovu inicijativu. Njegovih je sedam radnika proširavajući kanale naišlo na zid zgrade kazališta u Herkulaneju, koja je bila jedna od najbolje ukrašenih zgrada u antici. Zgrada je greškom prepoznata kao Herkulov hram. Pozornica je otkrivena potpuno sačuvana zajedno s dijelovima sazdanim od mramora. Otkriveno kazalište pokazalo se kao mnogo veći izvor zarade, nego što je bilo očekivano. Nakon iscrpnog devetomjesečnog iskapanja d'Elbeuf je pozvan natrag u

Ulazna slika u Museo Ercolanese

Austriju. Do njegovog odlaska, radnici su bili u mogućnosti predstaviti vojvodi razmjerno bogatu kolekciju starina koje su uključivale kamene portrete glava, ukrasnog mramora i skupinu mramornih portreta, što je zapravo bila prva privatna zbirka pronalazaka iz Herkulaneja. (Gordon, 2007: 37-38)

U početnom razdoblju iskopavanja Herkulaneja, vojvoda d'Elbeuf ponašao se kao aristokratski lovac na blago koji je bio zadivljen količinom i kvalitetom umjetničkog rada iz otkrivenih građevina. Zbog svojih interesa nije pokazivao želju za dokumentiranjem metoda i tijeka iskopavanja, čišćenja i uništavanja određenih dijelova te identifikaciju i opis nalaza. Jedini mu je motiv bio ukrasiti svoju privatnu rezidenciju u stilu muzeja starina, u čemu je bio uspješan. Međutim, iako je nastojao zatajiti iskopavanja, vojvoda je privukao interes javnosti i znanosti te bio zabilježen kao prvi iskopavatelj na dugom popisu Pompeja i Herkulaneja. Vijest o njegovim nalazima objavljena je 1711. u časopisu *Giornale de'Letterati d'Italia* nakon što je priložen rukopis Andre Simone Imperata, uvaženog znanstvenika iz grada Resine. (Harris, 2007: 19)

Rukopis je izrađen s namjerom dokumentiranja svih poznatih erupcija Vezuva kako bi se dobile osnovne informacije o stanju geografske okoline nakon erupcije oko grada Resine. Također, pored toga navode se lokacije bunara gdje su pronađene starine i aktivnosti vojvode d'Elbeufa. Taj rukopis i novinski izvještaj najraniji su zapisi i objavljeni tekstovi o dokumentacijskoj povijesti iskapanja u Kampaniji. U pismu iz 1731. izvještava se o prvim posjetima nalazištima i o izloženosti ruševina kod

Resina posjetiteljima, zato što tada ruševine nisu bile identificirane kao antički grad Herkulanej. Nakon odlaska vojvode d'Elbeufa, njegovu je vilu kupio vojvoda Giacinto Faletti di Cannaloga koji je nadopunio zbirku starina svojom nedokumentiranom zbirkom s nalazišta koje je on nadzirao. Vilu i kolekciju starina kupio je napuljski kralj, Karlo Burbonski, 1746. godine. Nekoliko manjih erupcija u periodu od 1717. do 1737. godine spriječilo je daljnja iskopavanja. (Lichtfield, 1981: 8)

Zgrada Museo Ercolanese

Antikviteti koji su mogli biti konfiscirani iz oba antička grada i ostalih obližnjih zakopanih građevina počevši od 1738. godine, služila su za samo jednu svrhu Karlu Burbonskom i njegovim nasljednicima, a ta je da su sakupljani isključivo za stvaranje kraljevske kolekcije pod zaštitom samoga kralja. Svi iskopani antikviteti bili su klasificirani i uzimani kao nacionalno dobro zaštićeno i izloženo u kraljevskom dvoru u Napulju. Izvoz ili prijevoz antikviteta bio je strogo nadziran i bez dopuštenja kralja, svako prevoženje antikviteta s područja Kampanije bilo je strogo zabranjeno. Nakon 1738. godine, iskopavanja na području Herkulanej nastavila su se i u blizini vile vojvode d'Elbeufa kralj Karlo VII. izgradio je palaču koja će se kasnije pretvoriti u poznati muzej pod nazivom *Museo Ercolanese*. Tijekom vladavine Burbona, iskopavanja u Kampaniji bila su pod vodstvom skupine vojnih inženjera koji nisu imali nikakvog prethodnog iskustva u arheološkom iskopanju. Među njima bilo je onih koji su se posebno istaknuli ne samo u iniciranju i usmjeravanju rane faze iskopavanja, nego su također i dali svoj doprinos razvoju daljnje spoznaje o

urbanoj arhitekturi antičkih gradova stradalih u erupciji Vezuva 79. godine. Iskopavanja su vodili Rocque Joaquin Alcubierre i Karl Jakob Weber. (Parslow, 1998: 394)

Alcubierre je bio španjolski vojni inženjer koji je služio u španjolskoj vojsci 1733. godine i godinu dana poslije došao u Napulj s Karlom VII. u dobi od 32 godine. Kao inženjer i kapetan artiljerije bio je stacioniran u mjestu Portici kako bi mogao pregledati teren za gradnju nove ljetne rezidencije i vrtova (budući *Museo Ercolanese*) za Karla VII. Navedeni projekt uključivao je i izgradnju manje utvrde koja bi štitila obalu. Tijekom pregleda terena, Alcubierre je saznao za prisutnost antikviteta na tome području i njihovo uklanjanje. Prvo službeno iskopavanje Herkulanej zabilježeno je 20. listopada 1738. godine i kraljevski je dvor bio zainteresiran za čišćenje nalazišta od mramora i mramornih kipova, što će diktirati način i sadržaj iskopavanja prvog službeno zabilježenog arheološkog iskopa pod vodstvom Alcubierrea. Prije nego što se udružio s Weberom, Alcubierre se osobito usredotočio na iskapanje mramornih statua ili drugih prijenosnih i in situ artefakata značajne vrijednosti kao što su zidne slike i mozaici. (di Venuti, 1750: 50)

Nakon gotovo deset godina iskopavanja Herkulanej došlo je do značajnog pada u kvaliteti pronađenih artefakata. Budući da je Alcubierre znao da će izgubiti položaj glavnoga upravitelja iskopavanja odlučio je istražiti okolna područja i izabrao područje Torre Annunziata smješteno 18 kilometara jugoistočno od Napulja. To je bio grad u kojem su se nalazile kraljevske tvornice baruta što ih je vodom opskrbljivala rijeka Sarno, koju je preusmjerio Domenico Fontana izgradnjom kanala gotovo dva stoljeća ranije. Kao vojni inženjer, Alcubierre je istovremeno nadzirao popravak i održavanje vojnih projekata i postojećih postrojenja koje su uključivale Fontanin kanal. Tijekom jednog od pregledavanja terena blizu lokaliteta *La Civita*, Alcubierre je dobio dozvolu za iskopavanje na tom području, za koje je pogrešno vjerovao da je to mjesto antičkog grada Stabiae. Skupina radnika iz Herkulanej počela je prvo službeno iskopavanje u La Civiti 1748. godine pa se ubrzo ispostavilo da je to mjesto antičkog grada Pompeja koji je postao mnogo dostupniji za iskopavanja jer je imao tanji sloj zemlje koji ga je prekrivao (4 m) nego Herkulanej (16 m), i tijekom iskopavanja Pompeja kopanje tunela nije bilo potrebno. (Foss, 2007: 31)

Weberovo prvo veliko otkriće bila je velika vila otkrivena u Herkulaneju 1750. godine nazvana Vila Papyri zbog pronalaska 1787. svitaka neprocjenjive vrijednosti koji su se nalazili u privatnoj knjižnici vile. Samo iskopavanje vile obavljeno je sustavno, prema linearnoj osovini bunara blizu vile koji je funkcionirao kao prvi ulaz nakon kojeg se kopao tunel uz tu osovinu. Tunel nazvan *Guruta Derecha* zapravo je prošao kroz dugo dvorište ispunjeno

kolonadama i postao glavni podzemni ulaz koji je pomogao uvelike u planiranju ostalih tunela koji su se protezali prema zidovima dvorišta. Tunel je bio od velike važnosti za Weberov način iskapanja i bilježenja i bio je redovito održavan. (Moormann, 2010: 63) Također je iskoristio pod ukrašen mozaikom kao putokaz gdje se zapravo treba kopati, čime se otkrilo kakvi su planovi kuća. Iako je ova metoda iskapanja bila mnogo skuplja, Weber je načinio brojne detaljne crteže i nacрте vile. To je uključivalo detaljni plan obližnje vile sa svojim obrascem podova s mozaičnim ukrasom, tri crteža koja su pokazivala obrasce ukrašavanja poda, veliku ilustraciju u boji popločenog dijela prostorija i veliki plan vile koji je pokazivao glavne i sporedne tunele. Plan je bio izrađen četiri godine nakon što je počelo iskopavanje vile. Navedeni plan predstavio je nove tehnike prikazivanja i bio je priređen u puno informativnijem izdanju nego dokumenti njegova prethodnika. Planovi su imali svoje nedostatke, od kojih se izdvaja izostanak orijentacije prema pravom sjeveru i nisu izrađeni tako da prikazuju postupni napredak iskapanja. (Lazer, 2009: 6)

Nakon 18-og stoljeća ponovno iskopavanje na području Herkulaneja počelo je tek 1828. godine, u skladu sa slučajnim otkrićem tunela ispod imanja Bisogno, koje se nalazilo blizu područja novog iskapanja. Iskapanje je potrajalo s prekidima do 1855. godine, a 1869. godine ponovno počinje s velikim entuzijazmom, te konačno prestaje 1875. godine. Rezultiralo je otkopavanjem ulica koje su se nalazile uz obalu, što je i dokumentirano. (Waldstein, 1908: 129) U ranom 20. stoljeću, ograničeno otvoreno iskopavanje (suprotno od prijašnjeg iskopavanja pomoću tunela) po prvi puta je bilo produženo kako bi istovremeno uključilo konzervaciju i restauraciju, koje je predvodio arheolog Amedeo Maiuri. (Camardo, 2007: 205)

On je 37 godina bio prvo ime tzv. vezuvske arheologije. Jedna od njegovih prvih inicijativa bila je početak otvorenog iskopavanja na nalazištu Herkulanej 1927. godine, za razliku od prethodnih iskopavanja koja su vršena kopanjem tunela. Prije njega je Amerikanac Charles Waldstein u razdoblju od 1903. do 1907. pokušao ponovno otvoriti iskopavanja na tom području, ali je to završilo neuspjehom. Kada je Maiuri počeo sa svojom inicijativom, imao je punu podršku tadašnjeg diktatora Mussolinija, koji mu je omogućio lakše uvjete rada. Maiuri je uspio otkopati pet gradskih kvartova u kojima je pronašao očuvano drvo u gotovo odličnom stanju. Njegov je pristup znatno utjecao na način na koji je nalazište sačuvano i kako je samo mjesto danas prikazano običnom posjetitelju. Iako su učinjeni veliki naponi kako bi se očuvalo nalazište Herkulanej, 2003. godine jedno od najznačajnijih otkrića na području Herkulaneja, Villa Papyri, ipak je otvorena za javnost. (Foss, 2009: 35)

Arhitektura grada Terme Herkulaneja

Terme del Foro ili Terme na forumu otkrivane su u iskapanjima u razdoblju od 1860. do 1875. i predstavljaju prvu javnu građevinu u Herkulaneju otkopan u cijelosti. Iako manje od termi u Pompejima, ali ne s toliko dobrim sustavom grijanja, Terme na forumu prikazuju isti raspored prostorija za žene i muškarce. Ulaz u muški dio termi vodio je kroz hodnik koji je prolazio kraj *palestre* i kroz uska vrata do svlačionice (*apodyterium*), koja je i najbolje očuvana prostorija, ukrašena jednostavnim motivima na bijelim zidovima i crnim popločenim podom obloženim mramorom. Prostorija za tuširanje nalazi se na zapadnom dijelu građevine i na trima stranama prostorije nalazi se betonska klupa. Svjetlo ulazi kroz veliki prozor na južnom zidu termi, a mala kvadratna prostorija na sjevernom dijelu služi kao *frigidarium*. Bazen koji se nalazi u prostoriji obojan je u plavo, a zidovi su crvene boje te presječeni četirima velikim nišama. Krov *frigidarija* ima otvor za svjetlost oko kojega su naslikane scene ribnjaka na plavoj površini s nekoliko velikih riba, što je trebalo korisniku pružati dojam da se nalazi u akvariju. (Rodgers, 2006: 57)

Cjelokupni tepidarij (*tepidarium*), kako bi okupio što više korisnika, ispunjen je klupama i policama koje su se nalazile iznad njih. Crno-bijeli mozaik koji je sastavni dio popločenog poda prikazuje Tritona, košaru voća i četiri dupina. Nažalost, veći dio navedenoga poda danas je uništen. *Caldarium* se sastoji od prostora za kupanje u vrućoj vodi na sjeveroistočnom dijelu i od prostora za kupanje u hladnoj vodi na jugozapadnom dijelu prostorije. Vježbalište, odnosno *palestra*, dostupna je jedino iz muških prostorija, te je okružena stupovima na tri strane. Poredak je veoma sličan Stabijskim termama, te termama na forumu u Pompejima. (Deiss, 1989: 21)

Prostor termi namijenjen ženama manji je i u manjoj je mjeri uređen te ne uključuje *frigidarium*. Ulaz vodi u veliku prostoriju kvadratnog oblika u kojoj su korisnici čekali svoj red da bi iz manje prostorije dobili osnovna sredstva kako bi mogli koristiti se uslugama termi, nakon čega bi ulazili u *apodyterium*. Također, u ženskom dijelu na podu *apodyteriuma* nalazi se mozaik koji prikazuje Tritona kao i u muškom dijelu u *caldariju* (*caldarium*). Police i klupe nalaze se na trima stranama prostorije. *Tepidarium* je znatno manji i popločen je motivima geometrijskog menandra. *Caldarium* se sastoji od velike mramorne kade na istočnom dijelu i dviju elegantno oslikanih mramornih klupa uz sjeverne i južne zidove. *Praefurnium*, odnosno peć koja je opskrbljivala i muški i ženski dio termi, nalazi se na njihovom istočnom dijelu. Navedeni kompleks termi

predstavlja veoma važnu sliku tipičnog sustava prostorija u termama tijekom 1. stoljeća nove ere. Dobro očuvana prostorija s peći uključuje kružni bunar, rezervoare, stepenice (koje su služile za provjeru dva bojlera) i žarač, koji su bili sastavnim dijelovima sustava grijanja. (Fagan, 1999: 75)

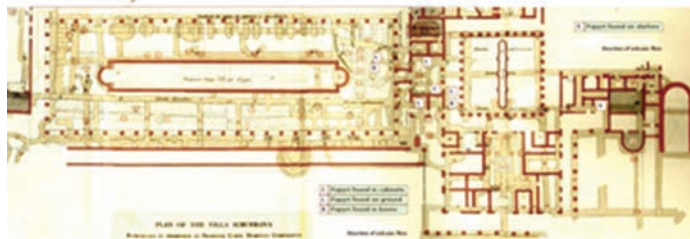

Sačuvani krevet u Termama Forum

U jugozapadnom dijelu Herkulaneja i prema jugu velikog trga nalaze se impozantne iskopine termi smještene u predgrađu, tzv. *terme suburbane*. Iskapanja navedenoga nalazišta počela su tijekom 1960-ih godina i bilo ih je jako teško izvesti zbog blizine obale. Ulaz u zgradu bogato je ukrašen, a vodi prema drvenim stepenicama do vestibula (*vestibulum*). Ta je prostorija osvijetljena sunčevim svjetlom i konstruirana u obliku atrijske tetrastile sa serijom lukova iznad impluvija (*impluvium*). Cijevi su izrađene na način da posjetitelju ostave dojam da ih Apolon pridržava. Dvije simetrične sobe na jugozapadu građevine služile su za opskrbljivanje sredstvima za korištenje termi. Čekaonica je bila konstruirana kao velika prostorija s izrazito jakim osvjetljenjem, gdje je svjetlo prolazilo kroz tri velika prozora s pogledom prema moru. Zatim slijedi dugački tzv. uslužni hodnik koji je vodio do prostorije za pružanje seksualnih usluga, sudeći prema pronađenim grafitima. *Frigidarium*, *apodyterium*, *tepidarium* i *caldarium* bili su elegantno ukrašeni, s podovima popločanim crnim i bijelim mramorom. Zidovi su bili ukrašeni slikama četvrtog stila. *Tepidarium* se sastojao većim dijelom od bazena koji je mogao biti grijan. Terme u predgrađu datirane su na početak vladavine Flavijevaca, dakle oko 70. godine, i uzevši u obzir luksuzno uređene prostorije, bile su rezervirane za odabrano društvo. Iako je samo ¼ Herkulaneja istraženo, prema iskapanjima navedenih termi jasno je vidljivo da je odlazak u terme bio razvijen običaj. (Yegul, 1992: 23)

Vila Papyri

Zaleđe Herkulaneja nije najbolje istraženo, ali blizu obale istraženo je nekoliko vila. Najznačajnija od njih svakako je vila Papyri otkrivena 1750. godine 27 m ispod površine grada Portici. Ova velika građevina smještena je uz obalu sjeverozapadnog dijela Herkulaneja i plijeni pažnju istraživača zbog svoje sačuvane knjižnice. Iako su isprva antički svitci papirusa smatrani komadima drveta, danas je oko 1800 svitaka otkriveno i u velikom dijelu iščitano, pa se ispostavilo da se radi o tekstovima grčkih filozofa. (de Simone, 2010: 3)

Plan i rekonstrukcija Vile Papyri

Poznati znanstvenik iz prve polovice 19. stoljeća Humphry Davy proučavao je Vilu Papyri u Herkulaneju i nakon proučavanja svitaka zaključio da su rimski rukopisi općenito pisani na tanjem sloju papirusa i veličina slova bila je veća, što ih je činilo inferiornijima prema grčkim rukopisima. Nijedan od svitaka nije imao ostatke oksidiranog željeza što nas upućuje da se nisu upotrebljavale tinte koje su u sebi sadržavale željezo. Uporaba takve tinte i specifične vrste pergamenta jest zapravo učinjena istodobno budući da je tinta izrađena od drvenog ugljena i otopine ljepila. Takav kemijski sastav tinte nanesen na podlogu za pisanje učinkovitije se obilježava i period trajanja iznimno je duži nego kod drugih vrsta tinti, što dijelom objašnjava kako su svici preživjeli dugačak vremenski period. Prema njegovoj procjeni, u cijeloj kolekciji svitaka uopće nema grčke poezije, nego su pronađena samo djela nekolicine rimskih pjesnika, a osim poezije pronađena su još i djela grčkih epikurejskih filozofa i sofista. (Davy, 1821: 145)

Zbog velikog sloja vulkanskih ostataka (16 m) iznad

Sir Humphry Davy - istraživač vile Papyri

Herkulaneja, iskapanja su se obavljala pomoću kopanja tunela. Novi tunel izgrađen je te su ubrzo središnje prostorije i atrij vile otkopani i otvoreni za javnost, čime su otkrili dodatne dvije niže razine ispunjene zidnim slikarijama i geometrijskim mozaicima. Atrij je bio ukrašen u drugom stilu slikarstva dok su ostale prostorije sadržavale ukrase četvrtog stila slikarstva. (de Simone, 2010: 3)

Vila nije imala nikakve poljodjelske dodatke. Prema planovima Karla Webera, koji su urađeni nakon iskapanja 1757. godine, to je bila zgrada s atrijem, manjim peristilom i izduženim drugim peristilom na koji se nadovezivao bazen na sjevernoj strani. Položaj građevine iznad obale odgovara helenističkom ukusu koji se fokusirao na panoramsku terasu. Iako je bilo više izglednih otkrivanja pravog vlasnika vile u antici, na kraju se ustanovilo da je vlasnik bio Lucije Kalpurnije Pizo, tast Julija Cezara. On je bio taj koji je skupio veliki broj svitaka u svojoj vili i bio nadaleko poznat po svom interesu za grčku epikurejsku filozofiju, te je imao Filodema Gadarskog kao osobnog učitelja. Međutim, svi dokazi temelje se na pisanim dokazima, dok su materijalni dokazi izostali. Stoga, tko god da je skupio navedene svitke papirusa u vili, bez sumnje je pripadao gradskoj eliti, kao Lucije Kalpurnije. (Capasso, 2010: 93)

Prvotna iskapanja otkrila su brojne, većinom brončane statue, čime je vila dobila glas bogatog nalazišta. Statue su bile razne tematike, od portreta političara, vojnih heroja, književnika i filozofa, pa sve do idealiziranih glava koje oponašaju radove Polikleta, grčkog kipara iz 5. stoljeća pr. Kr. Sličan inventar u pogledu brončanih statua otkriven je i u vili Poppaea u Oplontisu. Zahvaljujući Weberovom bilježenju pronalazaka, originalna se postava može rekonstruirati. Peristil je bio sličan grčkom idiličnom krajobrazu u kombinaciji s gimnazijumom, odnosno vježbalištem, gdje su se vježbali sport i filozofija. Skulpture su zapravo predstavljale čitateljevo mišljenje o helenskoj kulturi. Grčki modeli nisu bili slijepo imitirani, nego su bili prilagođeni željama naručitelja. Motivi bogova i likova iz književnosti uz portrete političara i vojnih časnika bili su uklopljeni jedno u drugo. (Mattusch, 2010: 74)

Zaključak

Arhitektura antičkog grada Herkulaneja možda jest prema određenim procjenama u usporedbi s Pompejima malobrojnija, ali uzimajući u obzir činjenicu da je tek $\frac{1}{4}$ Herkulaneja otkrivena, trenutni nalazi od neprocjenjive su vrijednosti za proučavanje povijesti toga područja u antičkom periodu. Zbog toga što je sačuvanost građevina iznimna možemo mnogo bolje i točnije rekonstruirati društveni, odnosno svakodnevni život građana toga grada, te time dodatnim saznanjima proširiti društvenu povijest rimske civilizacije. Herkulanej je bio za današnje moderne omjere jedno prosječno manje gradsko naselje, njegova prednost bila je u tome što se nalazi u blizini Rima i na nesreću građana u antici, ali sreću arheologa današnjice podno vulkana Vezuv. Glavna prednost antičkih gradova poput Pompeja i Herkulaneja u usporedbi s ostalim antičkim gradovima, koji su većim ili manjim dijelom sačuvani do danas, jest u tome što je u njihovom slučaju tog sudbonosnog dana 24. kolovoza 79. godine vrijeme stalo i Vezuv ih je lavom i pepelom prekrivši ih do danas gotovo netaknute, što je možda najbolje prikazano skamenjenim skulpturama ljudi koji nisu pobjegli erupciji te je lava njihovu agoniju pretvorila u kipove čineći gradove podno Vezuva jedinstvenim spomenicima kulture, povijesti, arhitekture i rimske civilizacije.

Summary

Dubravko Aladić:

History and architecture of Herculaneum

Architecture in history is a theme undeservedly banished to the margins of research in historical science. As a material historical source, it is without doubt more

reliable than the written ones. Reason for that lies in the fact that an architectural monument – we may even consider the most ordinary structure preserved to this day – „narrates“ to us its own history; and, in contrast to the written sources which suffer from the problem of subjectivity, the material source in the form of architecture is almost completely objective, and thus a very convenient source for writing and interpreting the history of a certain area. Ancient Roman city of Herculaneum is still lacking the amount of attention given to the more well-known Pompeii; however, today we find it a remarkably pertinent witness to a specific historical period, thanks to – one might say ironically – the eruption of Mount Vesuvius on 24 August, 79 AD, when it was hermetically sealed under a 16-metre-thick layer of ashes and lava, and thus made into an archaeological site with some of the best preserved Ancient Roman monuments. Right next to the splendour of Pompeii and its buildings and side by side with it and Rome herself as a claimant to the title of the best preserved monument to Roman culture and civilization, Herculaneum deserves attention from historical sciences as the first archaeological site excavated and explored in the Italian region of Campania.

Literatura

1. Camardo, D., 2007., Archaeology and conservation at Herculaneum: from the Maiuri campaign to the Herculaneum Conservation Project, u: Conservation and Management of Archaeological Sites, (ur.) Williams, T., vol. 8, 205.-214.
2. Capasso, M., 2010., Who built the villa of the Papyri at Herculaneum. A Settled Question?, u: The villa of the Papyri at Herculaneum, (ur.) Zarmakoupi, M., Walter de Gruyter GmbH & Co., Berlin,
3. Cooley, A., 2003., Pompeii, Duckworth Archaeological Series, London
4. Davy, H., 1821., Some Observations and Experiments on the Papyri found in the Ruins of Herculaneum, Abstracts of the Papers Printed in the Philosophical Transactions of the Royal Society of London, 145-146
5. de Simone, A., 2010., Rediscovering the villa of the Papyri, u: The villa of the Papyri at Herculaneum, (ur.) Zarmakoupi, M., Walter de Gruyter GmbH & Co., Berlin
6. Deiss, JJ, 1989., Herculaneum, Italy's Buried Treasure, Getty Trust Publications, Los Angeles
7. Di Venuti, M., 1750., A description of the first discoveries of the ancient city of Herculaneum, G. Woodfall, London
8. Fagan, G. G., 1999., Bathing in Public in the Roman World, University of Michigan Press, Ann Arbor
9. Foss, P. W., 2007., Rediscovery and resurrection, u: The worlds of Pompeii, (ur.) Dobbins, J. J., Fos, P. W., Routledge, London
10. Gordon, 2007, Subverting the secret of Herculaneum: archaeological espionage in the Kingdom of Naples, u: V. C. Garden Coates, J. L. Seydl (ur.), Antiquity recovered. The legacy of Pompeii and Herculaneum, J. Paul Getty Museum, Los Angeles, 37-57
11. Horne, J. F., 1895., The buried cities of Vesuvius, Hazel, Watson & Viney, London
12. Harris, J., 2007., Pompeii awakened. A story of rediscovery, I.B. Tauris, London
13. Litchfield, R. B., 1981., Naples under the Bourbons: an historical overview, u: The Golden Age of Naples: art and civilization under the Bourbons (1734-1805), , vol. 1, 1-14, Michigan university press, Detroit
14. Lazer, E., 2009., Resurrecting Pompeii, Routledge, London
15. Mattusch, C. C., 2010, Programming Sculpture? Collection and Display in the Villa of the Papyri, u: The villa of the Papyri at Herculaneum, (ur.) Zarmakoupi, M., Walter de Gruyter GmbH & Co., Berlin
16. Moormann, Eric M., 2010., Wall Paintings in the Villa of the Papyri. Old and New Finds, u: The villa of the papyri at Herculaneum, (ur.) Mantha Zarmakoup, Walter de Gruyter GmbH & Co., Berlin
17. Ozgenel, L., 2008, A tale of two cities: In search for ancient Pompeii and Herculaneum, METU Journal of the Faculty of Architecture, 1-25,
18. Parslow, C. C., 1995., Rediscovering Antiquity, Karl Weber and the Excavation of Herculaneum, Pompeii and Stabiae, Cambridge University Press, Cambridge,
19. Rodgers, N., 2006., Life in Ancient Rome. People and Places, Hermes House, London
20. Ross Barker, E., 1908., Buried Herculaneum, Adam and Charles Black, London
21. Waldstein, C., 1908., Herculaneum. Past, present & future, Macmillan & co., London
22. Ward-Perkins, 1994., John, Roman imperial architecture, Yale university press, New Haven
23. Yegül, F., 1992., Baths and Bathing in Classical Antiquity, The Architectural History Foundation, New York, MIT press,
24. Zarmati, L., 2005., Heinemann Ancient and Medieval History: Pompeii and Herculaneum, Pearson, Sydney